

TEZAURUL DE MONEDE ROMANE IMPERIALE DESCOPERIT LA ISACCEA ȘI ATACUL GOTIC DIN VREMEA LUI GALLIENUS

C. PREDĂ ȘI G. SIMION

Cu prilejul arăturilor de toamnă făcute în octombrie 1960, la circa 3 km spre sud de orașul Isaccea, la punctul numit „Pepiniera veche”, țăranii Iancu Ioan și Știrbu Gheorghe au descoperit în urma plugului un număr însemnat de monede. După toate datele de care dispunem, se pare că monedele, care fuseseră depuse într-o căldărușă de bronz, erau îngropate la o adâncime de circa 0,40 m. Așa se explică faptul că o mare parte a monedelor, împreună cu recipientul, au fost scoase de plug la suprafața terenului.

Cei doi descoperitori, după ce au adunat toate monedele aflate la suprafața terenului, în număr de 1040 exemplare, au prezentat întreg conținutul descoperirii lor, împreună cu vasul de bronz, autorităților locale din Isaccea. Acestea, la rîndul lor, au predat muzeului din Tulcea monedele descoperite, împreună cu vasul în care fuseseră ele depozitate. La scurt interval de timp de la data descoperirii, conducerea muzeului a făcut o anchetă la fața locului, iar în decembrie, același an (1960), a întreprins o săpătură de verificare în punctul unde avusesese loc descoperirea. Săpăturile au constatat din executarea a două secțiuni, una orientată N-S, iar cealaltă E-V, perpendiculare una pe cealaltă, fiecare fiind lungă de cîte 20 m și lată de cîte 3 m. De pe urma cercetărilor făcute au mai fost recuperate încă 31 monede. Astfel s-a ajuns la un număr total de 1071 de monede.

După curățire, care n-a necesitat multe eforturi, dată fiind buna conservare a pieselor, întreg tezaurul a fost identificat și apoi clasificat în ordinea cronologică a emisiunilor. Tezaurul cuprinde în totalitatea lui monede romane emise în timpul imperiului, în cursul primelor șase decenii ale sec. III e.n.

Am amintit că monedele au fost depuse într-un vas de bronz. El s-a păstrat în stare fragmentară, fiind distrus de plug în timpul lucrărilor amintite. El a avut forma unei căldărușe, cu fundul ușor albiat și pereții înclinați oblic spre interior. Pe pereții și fundul lui se văd linii paralele ușor incizate, cu rol decorativ. Din motivele ară-

tate, dimensiunile recipientului nu au mai putut fi stabilite. Din cît se mai păstrează, se poate totuși presupune că el avea o înălțime de circa 0,11 m și diametrul bazei de circa 0,29 m.

Identificarea și examinarea tuturor monedelor din tezaurul descoperit la Isaccea-Noviodunum în 1960 permit, înainte de toate, să se facă unele observații cu caracter numismatic asupra întregului depozit și să se scoată în evidență unele particularități ale acestuia. Totodată s-a putut ajunge la obținerea unor date însemnate, menite să permită formularea unor ipoteze sau concluzii de ordin istoric mai general.

Încă din momentul curățirii și identificării monedelor s-a constatat că toate piesele sînt bine conservate, ceea ce a îngăduit o ușoară identificare a lor. Timpul cît au stat îngropate nu a făcut decît să se aștearnă, peste unele dintre ele, o crustă subțire de oxizi, înlăturată destul de lesne la curățire.

Monedele din tezaur se întind pe o perioadă de timp relativ scurtă. Ele cuprind intervalul de timp dintre domnia împăratului Caracalla și cea a lui Gallienus. O împărțire și o grupare a lor pe împărați se prezintă astfel :

Caracalla	1
Elagabal	1
Severus Alexander	3
Maximinus	1
Balbinus	1
Gordian III	181
Filip Arabul	164
Otacilia	33
Filip Junior	28
Traianus Decius	71
Consecratio	6
Etruscilla	18
Herennius Etruscus	12
Hostilian	5
Trebonianus Gallus	64
Volusian	42
Aemilianus	6
Valerian	49
Saloninus	5
Salonina	43
Macrianus	4
Quietus	2
Gallienus	331
Total	1071

Din felul în care se repartizează emisiunile în timp se poate stabili, fie și cu aproximație, perioada de acumulare a tezaurului. Se constată, de pildă, că de la primii cinci împărați documentați în depozitul nostru

monetar, nu posedăm decît un număr foarte redus de piese. În afară de Severus Alexander, de la care se păstrează trei monede, ceilalți împărați (Caracalla, Elagabal, Maximinus și Balbinus) sînt reprezentați doar prin cîte o emisiune fiecare. Numărul monedelor crește însă simțitor o dată cu domniile împăraților Gordian III și Filip Arabul. De la primul împărat întîlnim 181 de piese, iar de la următorul, 168 de monede. De la Filip Arabul și pînă la Gallienus, emisiunile împăraților cuprinși în acest interval de timp sînt mai puțin numeroase. Faptul se explică în bună parte prin aceea că cei mai mulți împărați din această vreme au un timp de domnie scurt sau chiar foarte scurt, încît numărul de monede acumulate în perioada respectivă este relativ proporțional cu perioada de domnie a fiecăruia. De la Gallienus, care este și ultimul împărat documentat de tezaur, s-au păstrat 331 de monede, număr de piese care nu-l atinge nici unul din ceilalți împărați menționați.

După cum ne indică aceste cîteva date statistice referitoare la felul cum se grupează emisiunile pe împărați, procesul de acumulare a monedelor de la Isaccea a început în timpul domniei lui Gordian III și s-a încheiat o dată cu domnia lui Gallienus. Acest proces se întinde astfel pe o perioadă de timp de aproximativ trei decenii, situîndu-se între limitele anilor 238—268 e.n. Monedele anterioare domniei lui Gordian III reprezintă emisiuni mai vechi, aflate încă în circulație la data începerii procesului de acumulare a tezaurului, fenomen frecvent întîlnit aproape la toate depozitele monetare din epoca romană. Lucrul acesta îl dovedește nu numai diferența dintre numărul foarte mic al monedelor din depozit emise în vremea împăraților anteriori domniei lui Gordian III, ci și starea lor de conservare, evident mai proastă decît a celorlalte emisiuni din timpul cuprins între anii 238—268 e.n.

Tezaurul cuprinde aproape în totalitatea lui numai antoniniani. Printre cele 1 071 de piese întîlnim doar 6 denari; unul este emis în vremea lui Caracalla, trei în timpul lui Severus Alexander, iar ceilalți doi provin, unul de la Maximianus, iar altul de la Gordian III. O asemenea situație se explică prin faptul că în vremea în care are loc procesul de acumulare, denarul se emite în număr foarte redus sau deloc, în timp ce antoninianul devine moneda curentă în întreg Imperiul roman. Totodată se poate constata că denarii emiși în epoca anterioară vremii la care ne referim nu-i mai întîlnim în circulație decît în cantități foarte reduse¹, ei fiind retrași de autoritatea imperială pentru a fi transformați într-o nouă monedă sau tezurizați de persoane particulare, în cele două secole precedente, pentru valoarea lor intrinsecă.

O particularitate a tezaurului de la Isaccea o constituie prezența unor monede deosebite, emise pe la mijlocul secolului al III-lea e.n., pe care le întîlnim foarte rar prin descoperirile monetare. Este vorba de acele emisiuni monetare cunoscute sub numele de „*Restitutionsmün-*

¹ D. Protase, *Tezaurizarea antoninianului în Dacia*, în SCN, II, 1958, p. 253—266.

zen"² care au pe avers capul sau bustul împăratului, radiat, înconjurat de legenda DIVO și numele suveranului respectiv, iar pe revers CONSECRATIO în jurul unui vultur sau a unui altar (fig. 2). Monedele în discuție, toate cu valoare de antoniniani, au fost emise în amintirea celor mai de seamă împărați din secolele I—II și prima jumătate a secolului al III-lea. Printre aceștia întâlnim în tezaurul de la Isaccea,

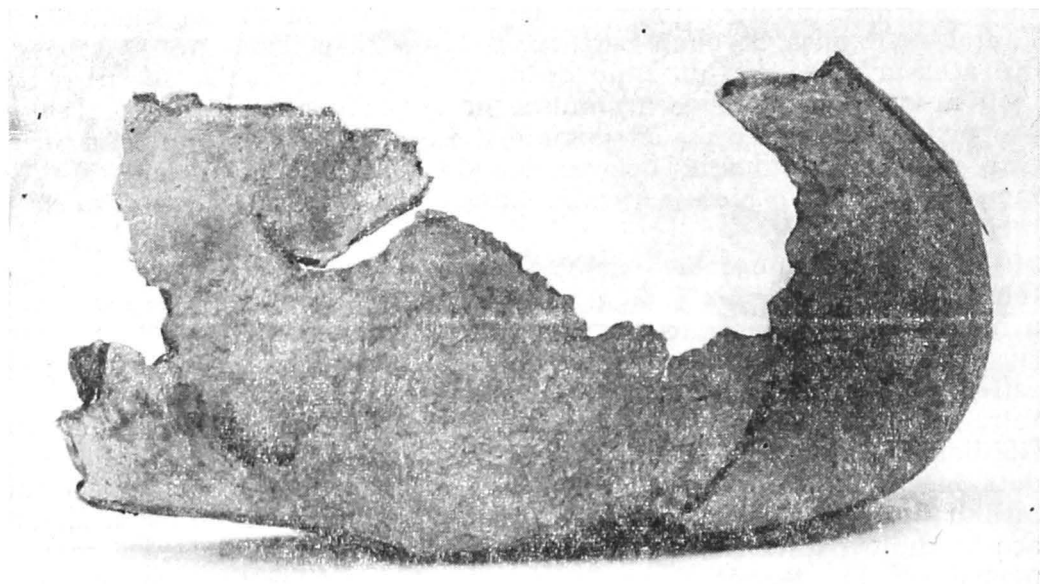

Fig. 1. Isaccea. Fragment din vasul de bronz în care s-a descoperit tezaurul.

pe Titus, Traian, Antoninus Pius, Marc Aureliu, Septimiu Sever și Severus Alexander.

Asupra datei lor de emitere nu s-a ajuns încă la un consens unanim. Unele păreri tind să plaseze începutul baterii lor pe vremea lui Traianus Decius³. După alții, monedele în discuție par să aparțină mai degrabă timpului de domnie a lui Trebonianus Gallus. Deocamdată credem că este greu să ne fixăm asupra împăratului în timpul căruia s-au emis aceste monede. După stil, nominal și din datele furnizate de descoperiri, putem totuși stabili limitele de timp în care ele au fost bătute. Pare să fie sigur, de pildă, faptul că ele nu sînt emise mai devreme de domnia lui Traianus Decius și nici nu ating domniile lui Valerian și Gallienus. În acest caz, ar urma să admitem ca timp de batere a lor perioada cuprinsă aproximativ între anii 250—253. Numărul relativ mare al împăraților care domnesc în acest interval de timp nu ne îngăduie să știm precis în vremea căruia dintre ei are loc procesul

² Max Bernhart, *Handbuch zur Münzkunde der römischen Kaiserzeit*, Halle. 1926, p. 265—267.

³ Solone Ambrosoli, *A proposito delle cosiddette „restituzioni“ di Gallieno o di Filippo*, în *Riv. italiana di numis.*, XVI, 1903, p. 195, cf. M. Bernhart, *op. cit.*, p. 267.

de emitere a acestui tip monetar. Descoperirile de pînă acum ne dau indicații doar asupra perioadei lor de batere. De exemplu, în tezaurele descoperite pînă acum în țara noastră, care se încheie cu monede de la Filip Arabul, nu se întîlnește nici o astfel de piesă, ceea ce indică un *terminus post quem* pentru data emiterii lor. Într-un depozit de

Fig. 2. Isaccea. Antoniniani romani emiși către mijlocul sec. III e.n.

antoniniani descoperit în Serbia, ale cărui ultime piese sînt din vremea lui Aemilianus, au apărut și monede de tipul celor asupra cărora ne referim, printre care una cu legenda *DIVO ALEXANDRO*⁴. Această descoperire ar putea, eventual, să ne indice pentru aceleași monede un *terminus ante quem*, încît fixarea lor cronologică între anii 250—253 ar apărea ca foarte probabilă.

⁴ W. Kubitschek, *Ein Fund römischer Antoniniane aus Serbien*, în *NZ*, XXXII, 1900, p. 185—194, cf. M. Bernhart, *op. cit.*, p. 267.

Nu este de loc exclus ca ele să fi fost emise în vremea unui singur împărat din această perioadă de timp, poate în cursul domniei lui Trebonianus Gallus, și să aibă astfel o dată fixă de batere. Tipul, nominalul, titlul și trăsăturile lor comune în ce privește reprezentarea efigiilor imperiale, par să sprijine o atare ipoteză. În legătură cu felul în care sînt redată efigiile împăraților, se poate observa că în fiecare caz s-a ales înfățișarea pe care au avut-o suveranii respectivi în ultimii ani ai vieții sau ai domniei lor. Totodată, se poate urmări cum gravorii au împrumutat înfățișării lor anumite trăsături comune, pe care le putem ușor identifica pe monedele emise pe la mijlocul secolului al III-lea. Cu toate că noua descoperire nu soluționează problema emisiunilor *Restitutionsmünzen*, ea aduce elemente noi în plus, care ajută la lămurirea unor aspecte legate de cronologia lor și care pe viitor ar putea servi la rezolvarea definitivă a tuturor întrebărilor ridicate de aceste monede.

Credem că nu este lipsit de interes să prezentăm unele din observațiile făcute asupra evoluției greutateii și titlului monedelor din tezaurul nostru. Referitor, mai întii, la titlul monedelor, se poate vedea că procentul de argint scade treptat și simțitor de la primele piese emise în vremea lui Gordian și Filip Arabul și pînă la Gallienus. Acest proces este de altfel bine cunoscut și mai de mult semnalat în lucrările de specialitate, unde se face precizarea că aproximativ pînă în anul 256 antoninianul are un procent de 50% argint, în timp ce în vremea lui Gallienus, el scade la 25 și 20%⁵.

Cit privește evoluția greutateii antoninianului, în această vreme, cunoaște și ea unele schimbări, pe care le putem urmări relativ ușor în cadrul depozitului monetar în discuție. Se constată, de pildă, că numărul monedelor din vremea împăraților Gordian III și Filip Arabul, care au o greutate cuprinsă între 4 și 5 g, depășește cu aproape jumătate numărul antoninianilor care cîntăresc între 3 și 4 g. Amintim, de exemplu, că din cei 180 de antoniniani emiși în timpul lui Gordian III, 51 de piese cîntăresc între 3 și 4 g, 112 piese între 4 și 5 g, iar celelalte 17 monede depășesc greutatea de 5 g. O situație asemănătoare o întîlnim și sub Filip Arabul. Cei 164 de antoniniani emiși sub domnia acestuia se împart astfel: 57 piese au o greutate cuprinsă între 3—4 g, 99 între 4 și 5 g, iar restul de 8 monede cîntărește peste 5 g fiecare. De la această dată și pînă la Trebonianus Gallus raportul se schimbă treptat, devenind nu numai egal, ci și înclinînd în favoarea monedelor cu o greutate sub 4 g. În continuare, în timpul împăraților cuprinși între Trebonianus Gallus și Gallienus inclusiv, asistăm la o nouă schimbare de situație. De data aceasta, numărul antoninianilor care cîntăresc sub 4 g crește simțitor în dauna celor care au o greutate mai mare de 4 g, raportul fiind de 2/3 în favoarea primei categorii. Pentru a da și aici cîteva exemple, menționăm faptul că din cele 64 de monede emise sub Trebonianus Gallus, 47 au o greutate sub 4 g și numai 16 exemplare depășesc această greutate. Și mai evidentă apare această

⁵ Max Bernhart, op. cit., p. 21.

diferență și scădere a antoninianului în vremea lui Gallienus. Cele 331 de monede se împart astfel: 18 piese cîntăresc sub 3 g, 235 între 3 și 4 g, 73 între 4 și 5 g, iar celelalte 5 piese au o greutate de peste 5 g. Exemplele date — credem noi — sînt suficient de concludente pentru a demonstra că antoninianul emis în perioada de timp cuprinsă între domnia lui Gordian III și Gallienus, cel puțin așa cum ne indică tezaurul de la Isaccea, cunoaște nu numai o scădere treptată a titlului, ci și o reducere evidentă a greutății lui. Și unul și altul dintre aceste două procese se produc treptat și în timp, ele mergînd paralel și cu o strînsă legătură între ele. Observațiile noastre par să fie cu atît mai valoroase cît ele au fost făcute pe un material relativ numeros și bine conservat, cele mai multe piese fiind „*fleurs de coins*”.

Asupra originii etnice a posesorului acestui mare depozit monetar nu putem să facem decît unele presupuneri. Credem că, în cazul de față nu poate fi vorba de un băstinaș. Ținînd seama de componența etnică a Dobrogei romane din secolul al III-lea e.n. și mai ales de locul unde s-a făcut descoperirea — destul de aproape de Noviodunum — am putea considera că posesorul tezaurului a fost, fie un militar sau veteran din armata romană, fie un colonist-negustor.

Una din problemele pe care le pune descoperirea unui tezaur, în general, este aceea a cauzelor care au dus la ascunderea lui. Cauzele în asemenea situații sînt multiple și cu explicații diferite. La baza tuturor se află grija posesorului de a-și pune la adăpost comoara, fie sub presiunea unor evenimente, fie numai cu gîndul de a o ști în siguranță. Multe din aceste îngropări de tezaure se leagă între ele în timp și spațiu. În astfel de situații pare să avem de-a face cu o cauză majoră și anume cu unele evenimente de ordin istoric, despre care documentele scrise ale vremii respective vorbesc destul de limpede. Vom încerca să vedem în ce măsură depozitul monetar de la Isaccea se integrează sau nu în cadrul unei asemenea categorii de descoperiri. Pentru aceasta, este nevoie să cunoaștem data îngropării lui, dacă mai există sau nu ascunderi de tezaure din aceeași vreme și din aceeași regiune și, totodată, dacă se cunoaște sau nu vreun eveniment istoric cu care să poată fi pusă în legătură.

Data îngropării tezaurului, în linii generale, poate fi ușor stabilită, dacă ținem seama de faptul că cele mai recente emisiuni dintr-un depozit monetar indică cu suficientă aproximație data în jurul căreia a avut loc ascunderea. Pornind de la această observație generală și ținînd seama că, în cazul de față ultimele monede din tezaur sînt emise în vremea lui Gallienus, putem stabili că îngroparea tezaurului de la Isaccea s-a făcut în cursul domniei împăratului amintit. În acest sens, ni se par deosebit de grăitoare cele mai recente monede din tezaur, care sînt în număr de 21 exemplare. Acestea sînt de tipul RIC, 554, 603, 607 și Cohen², 297 și au fost emise în anul 267. Ca urmare, socotim că îngroparea tezaurului poate fi plasată către sfîrșitul domniei lui Gallienus, după cum ne indică data de emitere a celor mai recente monede, chiar în cursul anului 267.

Aşa cum ne dovedesc descoperirile de pînă acum din Dobrogea, tezaurul de la Isaccea pare să nu rămînă izolat. De el se leagă şi alte descoperiri monetare, îngropate tot pe vremea lui Gallienus. Unul din aceste depozite a fost descoperit în 1911, în partea de nord a Dobrogei, în apropiere de Măcin, la poalele dealului Suluc. El constă dintr-un număr de patru monede de aur, emise, una în timpul lui Hostilian, iar celelalte trei în vremea lui Gallienus. Monedele sînt perforate şi acest fapt pune totuşi sub semn de întrebare data îngropării, fixată de C. Moisil în timpul domniei lui Gallienus⁶.

Din aceeaşi perioadă fac parte trei depozite monetare găsite la Mangalia. Unul dintre ele, descoperit prin anul 1935, cuprindea un număr de circa 200 de monede şi din acestea se mai păstrează doar 17 antoniniani în colecţiile cabinetului numismatic al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România (inv. 406). Cel de-al doilea tezaur a fost descoperit întimplător în primăvara anului 1959, în afara zidurilor cetăţii Callatis. El se compunea, la data descoperirii, din circa 300 monede. Din acest depozit, 70 de piese au intrat în colecţiile aceluiaşi cabinet (inv. 1588), iar alte 100 monede în colecţiile Muzeului de arheologie din Constanţa. În ambele cazuri, cele mai recente emisiuni aparţin domniei lui Gallienus. Împrejurarea însă că cele două depozite se păstrează doar parţial nu ne îngăduie să putem stabili cu certitudine anul ascunderii lor. Se poate face doar afirmaţia generală că ele au fost ascunse în timpul domniei lui Gallienus.

Al treilea tezaur monetar descoperit la Mangalia este cel găsit în anul 1960, pe locul unde astăzi se află casa de cultură a oraşului, într-o locuinţă incendiată din secolul al III-lea e.n. Acesta se compune din circa 9000 piese, dintre care aproape 7000 sînt emisiuni ale oraşelor vest-pontice din secolele II—III e.n., iar restul de peste 2000, monede romane imperiale. Cele mai multe monede şi cele mai recente în acelaşi timp, sînt emise în vremea lui Gallienus. Descoperirea se datează însă, după indicaţiile pe care ni le dau cele mai recente monede, în prima parte a domniei lui Gallienus, în anii 258—9.

Poate că nu este lipsit de sens să amintim aici şi împrejurarea că în cursul săpăturilor executate în anul 1959 la Barboşi (Galaţi), cele mai recente monede scoase la iveală datează din vremea lui Gallienus⁸.

Urmărind descoperirile monetare din aceeaşi vreme, în direcţie nordică, de-a lungul zonei imediat învecinată a Mării Negre, constatăm situaţii similare cu cele semnalate în Scythia Minor. De exemplu la Tyras, seria monedelor descoperite întimplător sau prin săpături, se încheie cu monede emise în vremea lui Gallienus. În aceeaşi ordine de idei menţionăm că pe coastele Crimeii multe din tezaururile monetare găsite în regiunea respectivă se opresc în timpul domniei lui Valerian⁹.

⁶ Const. Moisil, *Tezaurul de la Suluc*, în CNA, III, 1923, 9—10, p. 66—70.

⁷ C. Preda, *Date şi concluzii preliminare asupra tezaurului descoperit la Mangalia în anul 1960*, în SCIV, XII, 1961, 2, p. 241—249.

⁸ N. Gostar, în *Materiale*, VIII, 1962, p. 509.

⁹ A. N. Zograf, *Античные монеты*, în MIA, 16, p. 117.

O situație asemănătoare poate fi remarcată și înspre sud. Ne referim la faptul că în R. P. Bulgaria se cunosc destul de numeroase tezaure monetare, care au fost îngropate în timpul domniei lui Gallienus ¹⁰.

Amintirea pe scurt a tezaurelor îngropate pe vremea lui Gallienus în regiunea de azi a Dobrogei și în zonele învecinate spre sud și spre nord, ne dă posibilitatea să facem o legătură între unele din aceste descoperiri și tezaurul de la Isaccea. Socotim că nu facem o greșeală și nici nu supunem materialul numismatic la o interpretare forțată, dacă admitem că îngroparea unora dintre aceste depozite, care s-a făcut în aceeași vreme, se datorește unei cauze comune, ce trebuie căutată în evenimentele vremii repective. În această privință deslășiri importante ne aduc informațiile cu caracter literar, care vin nu numai să întregască documentarea numismatică și arheologică, ci și să precizeze situația politică din Dobrogea din această perioadă de timp.

A doua jumătate a sec. al III-lea e.n. se caracterizează în Moesia Inferior printr-o sporire a atacurilor întreprinse de populațiile goto-carpice și sarmatice, însoțite de multe ori și de alte triburi. Luptele cu diversele unități militare romane sînt din ce în ce mai dese și mai înverșunate. Cu greu, și nu întotdeauna, acestea din urmă reușesc să facă față atacurilor nestăvilite și în multe cazuri și bine organizate, ale triburilor din nordul Dunării. În această parte, granițele imperiului roman se dovedesc a fi mai vulnerabile. Eforturile, adesea disperate, pe care le face imperiul, nu dau rezultate decît de moment. Dobrogea se resimte de pe urma acestor hărțuiri. În urma marelui atac al goților din anul 250—251, întreprins în regiunea Balcanilor și în Tracia, în care Decius își pierde viața, Dobrogea rămîne într-o stare de completă nesiguranță. Acordul încheiat între romani și goți în vremea lui Trebonianus Gallus se dovedi a fi de scurtă durată, deoarece numai după un an, triburi de goți și carpi trec din nou Dunărea, dar sînt respinși de trupele romane de sub conducerea lui Aemilianus, guvernatorul Moesiei ¹².

O dată cu venirea la conducerea imperiului a împăraților Valerianus și Gallienus se întreprinde în Dobrogea o operă de întărire a limesului dunărean și de restaurare a unora dintre orașele Moesiei Inferior. Pentru această ultimă operă, de pe urma căreia vor profita probabil și orașele Tomis și Callatis, Gallienus aduce din Bizanț pe cunoscuții comandanți, probabil și arhitecți, Cleodamus și Athenaeus. Și în această perioadă de timp atacurile populațiilor transdanubiene continuă să se țină lanț. În anii 258, 263, 264 și 266 au loc atacuri por-

¹⁰ N. A. Mușmov, în *Izvestiia-Institut*, III, 1925, p. 253 și IV, 1926—1927, p. 324; Th. Gerasimov, în *Izvestiia-Institut*, XI, 1936, p. 319 și XII, 1938, p. 451—452.

¹¹ Jordones, *Getica*, XVIII, 101—103; cf. R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Buc., 1938, p. 268—269; idem, *Din istoria Dobrogei*, II, 1968, p. 245—250; Em. Condurachi în *Istoria României*, I, 1961, p. 363; B. Gerov, în *Studia Historica et Philologica*, Serdicae, 1963, p. 127—146.

¹² Ibidem.

nite din nordul Dunării, în truntea lor situându-se, aproape de fiecare dată, goții însoțiți uneori de carpi și sarmați. Ținta lor rămîne în principal sudul, cu orașele din Propontida și Asia Mică, însă nici Sciția Mică nu este scutită de primejdii și neajunsuri ¹³.

În penultimul an al domniei lui Gallienus, respectiv în anul 267, are loc, după cum ne informează știrile literare antice, o mare invazie din nordul Dunării, condusă de goți și heruli. Îmbarcați pe 500 corăbii aceștia pătrund pe fluviu în sus, prădînd, malul nordic al Sciței Minore. (*Istrum ingressi, multa gravia in solo Romano fecerunt*). Apoi se îndreaptă spre sud, navigînd de-a lungul coastei dobrogene și a celei trace, pînă în Propontida și Marea Egee. După unele prime încercări fără succes, o flotă romană aflată sub conducerea celor doi comandanți Cleodamus și Athenaeus reușesc să distrugă navele dușmane. Pe uscat Gallienus repurtă o victorie asupra herulilor, cu care căzu apoi la învoială. Exemplul său este urmat apoi de Macrianus, care ajunsese la înțelegere cu goții. Astfel, celor rămași din coalitia goto-herulică li se dădu posibilitatea să se înapoieze în nordul Dunării ¹⁴.

Datele de ordin numismatic oferite de tezaurul de la Isaccea, care coincid în timp cu acest eveniment, ne îndreptătesc să admitem că unul din primele obiective ale acestui atac l-a constituit principalul centru roman de la Noviodunum. Tezaurul de 1071 monede de la Isaccea, eventual și cel de la Suluc, legate de informațiile literare, care așa cum am arătat, înregistrează prezența goților și a herulilor la gurile Dunării, unde aduc prejudicii însemnate malului dobrogean, pot servi ca argumente în susținerea unei atare teze. Dacă mai ținem seama că la Noviodunum se afla unul din cele mai accesibile puncte de traversare a Dunării, concluzia noastră poate căpăta mai multă consistență.

Relatarea lui Trebellius Pollio, care vorbește despre devastarea țărmului dobrogean de la gurile Dunării, trebuie deci înțeleasă și admisă ca atare. Nu se adeverește deci interpretarea, potrivit căreia, expresia „*Istrum ingressi*” a autorului latin amintit, s-ar referi la „golful cetății Istros” ¹⁵. Deși deocamdată rezultatele arheologice nu sînt în măsură să ne ofere date suplimentare, avem convingerea că ele nu vor întîrzia să completeze documentația noastră în acest sens.

Dacă cu prilejul acestor evenimente au mai fost atacate și alte orașe de pe coasta dobrogeană a Mării Negre, nu putem face nici-un fel de afirmație. De pildă, nu ni se pare îndeajuns de convingătoare concluzia, recent exprimată, după care Histria ar fi suferit o distrugere

¹³ Zosimus, *Hist.* I, 31—34; cf. R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, 1938, p. 272—273, și *Din Istoria Dobrogei*, III, 1968, p. 250—257; Emilia Doruțiu, *Zur Frage der Zerstörung Histrias in 3.Jh.u.z.*, în *Studii Clasice*, VI, 1964, p. 253—254.

¹⁴ SHA. XXIII, 13. 6—10. Georgius Syncellus, ed. Bonn, p. 717; Zonaras, *Annales*. XII. 26: Cf. și R. Vulpe, *Dobroudja*, p. 272—3, idem, *Din Istoria Dobrogei*, II, 1968, p. 258—9, Em. Condurachi, *op. cit.*, p. 263—264, Em. Doruțiu, *op. cit.*, p. 254—255 și 257.

¹⁵ Cf. R. Vulpe, *Din Istoria Dobrogei*, II, 1968, p. 258.

totală tocmai în 267, ca urmare a atacului goto-herulic¹⁶. Din acest punct de vedere rămîne semnificativ faptul că la Histria nu s-a descoperit nici-un tezaur monetar din această vreme și nici descoperirile arheologice, epigrafice și monetare în general, nu ne dau nici-o indicație de acest fel. Ar fi greu de crezut că Histria, expusă mai mult decît toate celelalte orașe pontice, a reușit să reziste pînă în anul 267.

Situația nu este suficient de clară nici la Callatis. Cu prilejul publicării primelor date asupra marelui tezaur monetar descoperit la Mangalia în 1960 consideram că zona „extra muros” a cetății a suferit o distrugere totală ca urmare a atacului goto-herulic din 267¹⁷. Reluarea studiului monedelor emise în timpul domniei lui Gallienus a dus la constatarea că cele mai recente piese datează din anii 258—9. Deci îngroparea tezaurului, cît și distrugerea orașului trebuiesc plasate aproape cu un deceniu mai devreme.

Desigur aceasta nu exclude posibilitatea unor atacuri sau a unor încercări repetate de a pătrunde în cetate, de mai mică amploare, dar pe care deocamdată nu le putem surprinde. Datele oferite de tezaurul de la Mangalia se referă la una din cele mai însemnate lovituri pe care o primește orașul în vremea lui Gallienus. În acest caz nu putem fi de acord cu afirmația că același atac de mari proporții asupra Callatis-ului ar fi de plasat în vremea lui Claudiu Goticul, respectiv în anul 269, atunci cînd are loc și asediul orașului Tomis¹⁸.

O ultimă problemă pe care o ridică tezaurul de la Isaccea, împreună cu celelalte trei descoperiri de la Mangalia, este aceea a circulației monetare în Dobrogea, în secolul al III-lea î.e.n. Este cunoscut faptul că în cadrul crizei generale a sclavagismului roman, economia monetară, care cunoscuse o mare extensiune în primele două secole ale erei noastre, în secolul al III-lea începe să decadă, cedînd treptat în favoarea economiei natulare. Dobrogea, situată la granițele de nord-est ale imperiului, unde atacurile populațiilor din nordul Dunării devin din ce în ce mai frecvente, cunoaște și ea urmările crizei amintite. Cu toate acestea, tezaurele de la Isaccea și Mangalia aruncă o lumină nouă asupra circulației monetare în aceste părți ale imperiului, la mijlocul secolului al III-lea e.n. Numărul foarte mare de monede din aceste depozite stau mărturie a existenței unei intense circulații monetare, la data menționată. O explicație a unei atare situații poate fi însuși faptul că Imperiul roman se afla într-un moment cînd făcea anumite eforturi de redresare și întărire a granițelor și provinciilor sale serios amenințate. Deosebit de semnificative ar fi, în acest caz, măsurile luate de Valerianus și Gallienus, în vederea întăririi orașelor din Dobrogea. Ca urmare a unei asemenea politici poate că ar trebui să înțelegem prezența în tezaur a unui număr așa de mare de monede de la acești împărați.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ C. Preda, *op. cit.*, p. 249.

¹⁸ R. Vulpe, *Din Istoria Dobrogei*, II, 1968, p. 258.

LE TRÉSOR DE MONNAIES ROMAINES IMPÉRIALES DÉCOUVERT À ISACCEA (DISTRICT DE TULCEA) ET L'ATTAQUE DES GOTHES SOUS LE RÈGNE DE GALLIEN

— Résumé —

Certains travaux agricoles effectués en automne 1960 au sud du Danube, dans le voisinage de la ville d'Isaccea, ont amené au jour un trésor de monnaies romaines impériales. Les pièces de monnaies étaient déposées dans un petit chaudron de bronze et leur nombre montait à 1071. À l'heure actuelle, celles-ci font partie des collections du musée districtuel de Tulcea.

Les monnaies en question s'échelonnent dans le laps de temps délimité par les règnes de Caracalla et de Gallien, les émissions les plus riches appartenant aux empereurs Gordien III (81), Philippe l'Arabe (164) et Gallien (311). Sur les 1071 pièces du trésor, seulement 6 sont des deniers, pendant que le reste de 1065 sont toutes des antoniniens. Il y a parmi ces derniers, 26 monnaies de la série dite des „Restitutionsmünzen“, probablement frappées durant le règne de Decius Trajan ou de Trébonianus Gallus (fig. 2). Les monnaies respectives étaient frappées à la mémoire de quelques empereurs antérieurs, portant sur l'avvers les légendes suivantes : DIVO TITO, TRAIANO, PIO, MARCO, SEVERO et ALEXANDRO.

Selon tous les indices fournis par l'analyse du trésor, ces pièces ont été accumulées depuis le règne de Gordien III, pour être enterrées vers la fin du règne de Gallien, probablement en 267. D'autres dépôts monétaires découverts en Dobroudja sont toujours datés du règne de Gallien, par exemple un trouvé à Suluc, dans le nord de la Dobroudja et trois autres à Mangalia, l'ancienne Callatis. Le fait de cacher ces trésors prouve selon toute vraisemblance que de graves événements politiques troublaient la Dobroudja à cette époque. Certaines sources écrites montrent que durant le règne de Gallien a eu lieu une attaque des Goths alliés aux Hérules. Ces derniers sont d'abord mentionnés aux bouches du Danube, d'où ils se sont embarqués sur 500 embarcations pour attaquer les cités du littoral. Il n'est pas absolument impossible que cette expédition fit une incursion à Noviodunum (le centre romain d'Isaccea), dans le voisinage de laquelle on a découvert le trésor en question.

Le chiffre important des monnaies comprises dans le dépôt d'Isaccea jette une nouvelle lumière sur la circulation monétaire en Dobroudja, vers le milieu du IIIe siècle de n.è. Bien que nous soyons en pleine crise économique du système esclavagiste romain — qui commence à décliner pour faire place à l'économie naturelle — dans cette partie de l'Empire nous constatons à cette époque un abondant circuit monétaire.